

УДК 368.91.009.12

ПРИВАЛОВА Олена, аспірант кафедри економічної теорії
та конкурентної політики КНТЕУ

ОСОБЛИВОСТІ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ

Розглянуто основні тенденції розвитку конкуренції на ринку страхування життя України, досліджено особливості сучасного етапу. На основі аналізу нормативно-правової бази України та інших держав у сфері оцінки домінуючого (монопольного) становища на ринку запропоновано алгоритм оцінювання конкуренції у сегменті страхування життя в Україні.

Ключові слова: страхування життя, конкуренція, конкурентне середовище, методика оцінки конкурентного середовища.

© Привалова О., 2012

54 ===== ISSN 1727-9313. ВІСНИК КНТЕУ. 2012. № 4

Страхування життя є стратегічним сектором економіки та відіграє значну роль у фінансовій безпеці країн: сприяє соціально-економічній стабільності в суспільстві, є джерелом внутрішніх довгострокових інвестицій в економіку. Тому важливим завданням державних органів, зокрема Антимонопольного комітету України та Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг є аналіз закономірностей розвитку конкурентних відносин на у сегменті страхування життя з метою розробки системи оцінки та регулювання стану конкуренції на досліджуваному ринку.

Проблема конкуренції та підвищення рівня конкурентоспроможності національного сегменту страхування життя набуває актуальності в усіх країнах світу. Особливо гостро це питання постало під час світової фінансової кризи та залишатиметься актуальним у посткризовий період розвитку фінансових ринків.

Не зважаючи на те, що існує значна кількість різних наукових підходів до вивчення конкуренції, проблема її формування і розвитку на ринку страхування життя досліджена вітчизняними науковцями поки що недостатньо. Комплексному аналізу стану конкуренції на ринку страхування життя України та дослідженню окремих аспектів присвячено праці О. Гаманкової, О. Залетова, Л. Нечипорука, Л. Шіріняна [1–4].

Так, у роботі Л. Шірінян вперше досліджено конкурентоспроможність страхового ринку України за допомогою системи кількісних оцінок і критеріїв, запропоновано методологію комплексної оцінки стану конкурентоспроможності ринку страхових послуг для впровадження ефективної стратегії взаємодії суб'єктів на ринку з метою законодавчого і макроекономічного регулювання [4, с. 37]. Однак варто звернути увагу на суттєву різницю між поняттями "конкурентоспроможність" та "конкуренція".

У своєму дослідженні Л. Нечипорук визначає етапи становлення та розвитку конкуренції на ринку страхування життя України, аналізує конкурентне середовище на ньому, а саме частку перших трьох і п'ятдесяти компаній та робить висновок щодо наявності помірної монополізації на ринку страхування життя України [3, с. 37].

Не применшуючи значущості результатів досліджень відомих науковців, можна констатувати відсутність загальноприйнятого підходу і відповідних методик аналізу конкуренції як на страховому ринку України взагалі, так і в сегменті страхування життя зокрема.

Метою статті є визначення тенденцій розвитку конкуренції на ринку страхування життя та вироблення загальної схеми оцінювання конкурентного середовища в цьому сегменті.

Компанії зі страхування життя є важливою ланкою у фінансово-господарській системі країни, оскільки ними реалізуються програми пенсійного забезпечення та механізм накопичення коштів для певних потреб. Для забезпечення своєї діяльності страховик формує й вико-

ристовує кошти страхового фонду, виплачуючи страхове відшкодування страхувальнику та фінансуючи власні витрати з утримання страхової компанії [5, с. 82]

В умовах становлення глобальної економічної системи на постіндустріальних засадах економічне зростання країн залежить від ефективності конкурентного середовища на національних ринках, отже розвиток конкуренції у сегменті страхування життя є похідним від процесів глобалізації.

Сьогодні на стан конкуренції на ринку страхування життя України впливає ціла низка чинників:

- концентрація страхового і перестрахового капіталу через операції "злиття та поглинання";
- інтеграція страхового, банківського і позичкового капіталу через зрощення страхових і фінансових послуг і утворення на цій основі альтернативного страхування та перестраховування;
- концентрація споживачів послуг страхування життя через зростання капіталізації транснаціональних компаній (ТНК) та відповідні зміни у попиті на традиційні страхові послуги;
- концентрація на ринку страхових посередників, що сприяє створенню міжнародних брокерів;
- лібералізація торгівлі страховими послугами та відкритий доступ іноземних страховиків і перестраховиків на ринки Східної Європи відповідно до вимог СОТ;
- зростання ролі інформаційних технологій, що застосовуються при продажі страхових продуктів [6, с. 72–73].

Компанії, які не переймаються питанням адаптації власної системи управління до вимог сучасного ринку, як правило, не витримують конкуренції та припиняють діяльність. Тому безперервна модернізація систем управління страховою компанією, застосування нових технологій, що спрямовані на покращення конкурентоспроможності, стають головним механізмом фінансово стійкого розвитку страхового бізнесу в умовах глобалізації [7, с. 76]. Завданнями конкуренції у сфері страхування життя є спонукання суб'єктів ринку до збільшення асортименту продуктів і послуг; покращання співвідношення ціна/якість; ефективний перерозподіл фінансових ресурсів; створення фондів для інвестування державних потреб; покращання якості обслуговування; збільшення капіталізації та фінансової стійкості.

Практично всі страхові компанії в Україні представляють стандартизовані страхові продукти, які мало чим відрізняються. Фактично сьогодні на українському ринку страхування життя пропонуються три основні групи страхування:

- змішане страхування життя (82 %) – накопичувальне страхування з одночасним страховим захистом на випадок смерті з метою забезпечення певного капіталу до певної дати (наприклад, придбання будинку, навчання у ВНЗ);

- пенсійне страхування життя (10 %) – накопичувальне страхування для забезпечення додаткового періодичного доходу протягом певного строку або довічно, після виходу на пенсію або досягненню певного віку;
- ризикове страхування життя (8 %) – страхування на випадок смерті, від нещасних випадків, захворювань та інвалідності [8, с. 329–330].

Страхування життя в Україні, порівняно із загальним страхуванням, практично не розвинене (рис. 1).

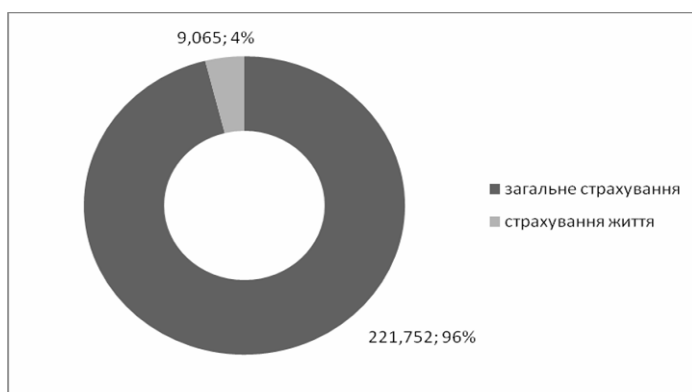

Рис. 1. Співвідношення загального страхування та страхування життя в Україні у 2010 р., млн євро [9]

У країнах Євросоюзу на страхування життя припадає понад 60 % страхових премій, а у деяких країнах цей показник перевищує 80 % (рис. 2). Це дозволяє припустити, що український ринок страхування життя зростатиме, отже, збільшиться й конкуренція на ньому.

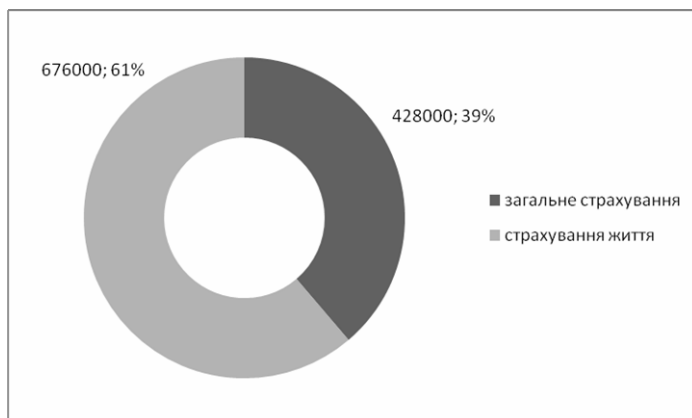

Рис. 2. Співвідношення загального страхування та страхування життя у країнах ЄС у 2010 р., млн євро [10]

За даними Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг у жовтні 2011 р. в Україні налічувалося 445 страхових компаній, з яких 65 компаній зі страхування життя (на 5 менше, ніж у попередньому році) та 380 страховиків, що здійснюють інші види страхування [11].

Незважаючи на значну кількість страховиків, концентрація на ринку страхування життя свідчить, що основну частку валових страхових премій за цими видами страхування у 2011 р. – 96.4 % – акумулювали 20 компаній (29.9 % їх загальної кількості), що майже не відрізняється від 2010 та 2009 років, коли 95.9 % ринку та 95.2 % акумулювали 20 страховиків відповідно [9; 11; 12]. На ринку страхування життя переважає помірна монополізація, яка вимагає відповідних антимонопольних дій (табл. 1).

Таблиця 1

Концентрація на ринку страхування життя в Україні у 2009–2011 р.

Страхові компанії	Страхові платежі у 2009 р., млн грн	Частка на ринку у 2009 р., %	Страхові платежі у 2010 р., млн грн	Частка на ринку у 2010 р., %	Страхові платежі за 9 місяців 2011 р., млн грн	Частка на ринку за 9 місяців 2011 р., %
Перші 3	449.1	54.3	450.3	49.7	468.4	52.0
Перші 10	669.3	80.9	758.7	83.7	783.7	87.0
Перші 20	787.5	95.2	868.9	95.9	867.5	96.4
Перші 50	827.3	99.99	906.4	99.99	900.3	99.99
Усього по ринку	827.8	100.0	906.5	100.0	900.4	100.0

Динаміка розподілу премій серед найбільших компаній за обсягами надходжень страхових платежів зі страхування життя свідчить, що перші позиції посідають компанії з іноземними інвестиціями, тоді як українські компанії СК "ТАС", СК "ЛЕММА-ВІТЕ", СК "ДЕЛЬТА Життя" знаходяться у середині списку (табл. 2).

Варто погодитися з науковцями, які вважають, що сучасний стан українського страхового ринку свідчить про наявність проблем щодо кількості страховиків та оптимального розподілу ринку серед учасників, а також необхідність дослідження й аналізу конкурентоспроможності ринку страхових послуг [14, с. 73]. На страхових ринках деяких країн СНД відправною точкою є монополія страховика на відміну від лібералізації ринку. При лібералізації ринків акціонери, керівники та регулюючі органи зацікавлені в наявності інформації та прогнозів стосовно розвитку бізнесу в майбутньому. Чи є така кількість компаній достатньою для страхового ринку та як розвивається конкуренція при цьому, яка частка буде належати компанії на ринку та яка її динаміка очікується – питання, які потребують наукового обґрунтування та практичного вирішення.

Таблиця 2

**Десятка лідерів серед страховиків життя України
за обсягом зібраних страхових платежів, тис. грн ***

Страхові компанії	Страхові премії				
	2007	2008	2009	2010	9 місяців 2011
Аліко Україна	187 291.7	253 232.4	175 008.0	197 483.0	н/д
Граве-Україна	н/д	183 013.9	153 419.4	149 026.7	н/д
Блакитний поліс	30 235.6	30 586.2	29 055.0	11 083.9	н/д
Ренесанс Життя	38 486.7	124 204.0	141.28	115 870.0	213 987.0
ТАС	70 223.9	121 782.0	6.24	128 221.0	100 292.0
УНІКА Життя	н/д	13 053.6	94.40	51 025.1	72 651.0
ПЗУ Україна Страховання Життя	15 009.6	17 339.7	59.07	51 014.1	53 074.7
ЛЕММА-Віте	21 889.0	22 295.0	-8.68	20 859.0	20 681.1
ДЕЛЬТА Життя	68 897.6	41 870.3	11 436.5	14 231.2	н/д
Юпітер Страховання Життя VIG	7 676.0	10 176.3	12 127.3	15 896.1	н/д

Примітка. * Складено за даними [13].

В основі державного регулювання страхової діяльності, як правило, лежать такі фактори: економічний контроль, фінансова політика держави, "розсудливий контроль", інформування та захист споживача, конкурентне середовище [2, с. 262].

Економічна наука сформувала систему кількісних і якісних показників, за допомогою яких можна оцінити рівень економічної концентрації окремого ринку. До кількісних показників належать: обсяг ринку товару, частка суб'єктів господарювання на ринку, рівень ринкової концентрації. До якісних – бар'єри вступу на ринок та виходу з нього для потенційних конкурентів та ступінь (можливість) їх подолання, відкритість ринку для міжрегіональної і міжнародної торгівлі, наявність ринкової влади, оцінка стану конкурентного середовища на ринку, потенціал його розвитку.

У процесі дослідження виявлено, що в Україні відсутня офіційна методика щодо оцінки конкурентного середовища на ринку фінансових послуг, зокрема страхових послуг, яка б ґрунтувалася на вищезазначених показниках. У звітах Антимонопольного комітету України страховий ринок не розглядається.

Для висвітлення динаміки розвитку страхування Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України розраховує коефіцієнти ринкової концентрації для ринку страхування життя та індекс Герфіндаля-Гіршмана, але їх інтерпретацію в аспекті відповідності антимонопольному законодавству України можна вважати неоднозначною. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку, що затверджена Роз-

порядженням Антимонопольного комітету України [15], також лише у незначних аспектах може бути застосована для оцінки стану конкуренції на ринку страхових послуг, оскільки орієнтована на дослідження товарних ринків, а не ринків послуг.

Показники концентрації, які обчислюються Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, стосуються частки перших десяти і перших п'ятдесяти компаній на ринку загального страхування та частки перших трьох і перших десяти компаній на ринку страхування життя. Водночас антимонопольне законодавство України передбачає контроль за ринковою концентрацією, виходячи з ринкової частки однієї (не більше 35 % ринку), трьох (не більше 50 % ринку) та п'яти (не більше 70 % ринку) компаній. Отже, підходи державного регулятора можна вважати такими, що не узгоджені з нормами антимонопольного законодавства. Крім того, не можна погодитися з різним вибором кількості компаній для розрахунку показника ринкової концентрації у секторі загального страхування і в секторі страхування життя [1, с. 85]. Отже, дуже важливим для розвитку ринку страхування життя України і дослідження конкуренції на ньому є завдання розробки комплексної системи оцінки стану конкуренції в сучасних умовах з метою організації постійного моніторингу, прогнозування та контролю за дотриманням конкурентного законодавства.

Спираючись на існуючий національний і зарубіжний досвід дослідження конкурентного середовища на ринках фінансових послуг, узагальнення досвіду оцінки конкуренції на страхових ринках зарубіжних країн, вивчення підходів різних авторів і критичне їх переосмислення, розроблено методологію оцінки конкуренції на ринку страхування життя з метою її застосування у відповідних офіційних методиках в Україні.

Таким чином, проведене дослідження дає змогу сформулювати пропозиції щодо здійснення оцінки й аналізу стану конкуренції на ринку страхування життя України. Зокрема, пропонується визначати:

- інтервал дослідження ринку страхування життя;
- продуктові межі ринку страхування життя, у тому числі географічні;
- інституційну структуру ринку страхування життя та склад його клієнтів;
- місткість ринку страхування життя;
- рівень монополізації (концентрації) ринку страхування життя;
- бар'єри входу на ринок страхування життя та виходу з нього;
- ринковий потенціал галузі страхування життя;
- рівень ринкової поведінки та розкриття інформації.

За результатами, отриманими за схемою здійснення оцінки стану конкуренції на ринку страхування життя України, складають висновки та виробляють пропозиції щодо його подальшого розвитку.

При лібералізації ринку страхування життя можна очікувати підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних страховиків та розвитку конкуренції у цьому секторі. На сьогодні особливістю конкурентної боротьби на ринку страхування життя є нецінова конкуренція. Тому страховики можуть отримувати додаткові переваги за умов розробки нових переваг для своїх клієнтів, які будуть орієнтовані на забезпечення їх потреб у страховому захисті. Ринкова поведінка, рівень та якість розкриття інформації будуть мати вирішальне значення для клієнтів при виборі страховика; отже, суттєво впливатимуть на розвиток конкуренції.

Глобалізація страхового ринку, здійснення пенсійної реформи, покращання якості життя населення здатні підвищити рівень конкуренції на ринку страхування життя. Потрібно зауважити що існує ризик поглинання вітчизняних страховиків іноземними при виході останніх на український ринок. Отже, держава має приділяти значну увагу принципам забезпечення ефективної конкуренції на ринку страхування життя шляхом розроблення відповідних концепцій його оцінювання та регулювання. Метою подальших досліджень є аналіз конкуренції на ринку страхування життя України згідно із запропонованою схемою та розроблення пропозицій державним органам щодо її регулювання та розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаманкова О. Інформаційні вади дослідження ступеня монополізації ринку страхових послуг України [Текст] / О. Гаманкова // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 10 (100). — С. 80–87.
2. Залетов О.М. Убезпечення життя : монографія [Текст] / О. Залетов. — К. : Міжнар. агенція "БІЗОН", 2006. — 688 с.
3. Нечипорук Л. Інверсійний тип формування страхового ринку [Текст] / Л. Нечипорук // Економічна теорія. — 2008. — № 4. — С. 31–43.
4. Шірінян Л. Конкурентоспроможність страхового ринку України в сучасних умовах [Текст] / Л. Шірінян, А. Шірінян // Економіка України. — 2011. — № 7. — С. 37–48.
5. Приймак В. Прогнозування фінансових потоків компанії зі страхування життя на основі методів імітаційного моделювання [Текст] / В. Приймак, О. Карчевська // Фінанси України. — 2011. — № 9. — С. 82–94.
6. Нечипорук Л. Страховий ринок: закономірності становлення та розвитку в умовах глобалізації : монографія [Текст] / Л. Нечипорук. — Х. : Право, 2010. — 280 с.
7. Ткаченко Н. Аутсорсинг продажу страхових продуктів через брокерів [Текст] / Н. Ткаченко // Вісник Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. — 2012. — № 1. — С. 66–77.
8. Страховая индустрия Украины: стратегия развития : монография [Текст] / А. Филонюк, А. Залетов. — К. : Международ. агенция "БИЗОН", 2008. — 448 с.
9. Підсумки діяльності страхових компаній України за 2010 рік. — К, 2011. — 33 с. [Електронний ресурс] // Державна комісія з регулювання ринків

- фінансових послуг України [сайт]. — Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/742.html>. — Назва з екрана.
10. *European Insurance in Figures*. CEA Statistics № 44 p. — Brussel, 2011 [Електронний ресурс] // Insurance of Europe [сайт]. — Режим доступу : <http://www.insuranceeurope.eu/uploads/Modules/Publications/european-insurance-in-figures-2011.pdf>. — Назва з екрана.
 11. *Підсумки діяльності страхових компаній України за 9 місяців 2011 року*. — К, 2010 [Електронний ресурс] // Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України [сайт]. — Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/742.html>. — Назва з екрана.
 12. *Підсумки діяльності страхових компаній України за 2009 рік*. — К, 2010 [Електронний ресурс] // Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України [сайт]. — Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/742.html>. — Назва з екрана.
 13. *Рейтинг компаній зі страхування життя* [Електронний ресурс] // Інтернет-журнал про страхування "Forinsurer". — Режим доступу : <http://forinsurer.com/ratings/life/>. — Назва з екрана.
 14. *Шірінян Л.* Комплексна оцінка конкурентного середовища на ринку страхових послуг України [Текст] / Л. Шірінян // *Фінанси України*. — 2011. — № 7. — С. 73–84.
 15. *Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку : Розпорядження Анти-монопольного комітету України від 5 берез. 2002 р. № 49-р.* — К., 2002. — [Електронний ресурс] // Верховна Рада України [сайт]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02>.

Стаття надійшла до редакції 29.03.2012.

Привалова Е. Особенности конкуренции на рынке страхования жизни.

Рассмотрены основные тенденции развития конкуренции на рынке страхования жизни Украины, исследованы особенности современного этапа. На основе анализа нормативно-правовой базы Украины и других стран в области оценки доминирующего (монопольного) положения на рынке предложен алгоритм оценки конкуренции в сегменте страхования жизни в Украине.

Ключевые слова: рынок страхования жизни, конкуренция, конкурентная среда, методика оценки конкурентной среды.

Pryvalova O. Peculiarities of the competition on the market of life insurance.

In the article the main trends of the competitive environment development of life insurance market in Ukraine are described. Features of the present stage of development of competition in life insurance market in Ukraine are studied. Based on the analysis of the legal framework of Ukraine and other countries in the assessment of the dominant (monopolistic) position in the market, the algorithm for evaluation of competition at life insurance market of Ukraine has been worked out.

Key words: life insurance market, competition, competitive environment, assessment methodology of competitive environment.